

FIGURANT

ZESTAW SCENARIUSZY LEKCJI DLA NAUCZYCIELI
SZKÓŁ PONADPODSTAWOWYCH

„Figurant”. O jednostce uwikłanej w system totalitarny

„Figurant” to psychologiczny portret młodego mężczyzny, uwikłanego w świat tajnej policji niedemokratycznego państwa. Bohaterem tej filmowej opowieści jest Broniek Budny – funkcjonariusz komunistycznej tajnej policji politycznej, który poświęcając życie inwigilacji krakowskiego biskupa i podejmując niemoralne decyzje, stopniowo stacza się w otchłań osamotnienia i zbrodni. Swoją estetyką przywodzący na myśl dzieła polskiej szkoły filmowej, a tematyką – filmy z nurtu kina moralnego niepokoju, „Figurant” będzie interesującym i wartościowym seansem dla uczniów szkół średnich. Obecne w nim wątki mają szansę zainteresować przede wszystkim nauczycieli etyki, historii, języka polskiego, a także wychowawców. Postawa głównego bohatera może być ważnym punktem wyjścia do rozmowy na temat tego, jakimi wartościami należy kierować się w życiu.

Jakie tematy porusza „Figurant”?

- **Jednostka uwikłana w system totalitarny i autorytarny.** „Figurant” ukazuje postępującą degradację moralną człowieka żyjącego w komunistycznej Polsce. Broniek Budny to młody funkcjonariusz tajnej policji politycznej. Bohater prowadzi działalność donosicielską i okłamuje nawet swoje najbliższe osoby. Po seansie filmu warto będzie porównać postawę Bronka Budnego z postępowaniem bohaterów lektur w sytuacjach literackich, które również przedstawiają sytuację totalitarną (m.in. Winston Smith z „Roku 1984” Georga Orwella, Józef K. z „Procesu” Franza Kafki).
- **Postawa oportunistyczna w filmie i literaturze.** Jakimi wartościami należy kierować się w życiu? Czy warto podjąć wysiłek, by żyć w zgodzie z uniwersalnymi zasadami? A może zamiast tego lepiej za wszelką cenę próbować dostosować się do zewnętrznych okoliczności i skupić się na osiągnięciu doraźnych korzyści? „Figurant” może skłonić uczniów do refleksji na temat postawy konformistycznej, a także różnych wyborów moralnych i ich konsekwencji.
- **Tło historyczne.** Pacyfikacja protestu w obronie krzyża w Nowej Hucie, inwigilacja środowisk kościelnych przez SB, okres „małej stabilizacji” – film w zrozumiały dla młodego widza sposób ukazuje wybrane wydarzenia oraz realia codziennego życia w komunistycznej Polsce.
- **Język przekazów propagandowych.** Seans może być ciekawym pretekstem do rozmowy na ten temat. Warto będzie nawiązać w tym celu m.in. do tych fragmentów „Figuranta”, które były stylizowane na odcinki Polskiej Kroniki Filmowej. Zachęcamy do tego, by wspólnie z klasą przeanalizować je pod kątem występowania mechanizmów propagandowych.
- **Enklawa wolności, czyli działalność kulturalna w czasach PRL (m.in. kabarety, Piwnica pod Baranami).** „Figurant” w ciekawy sposób portretuje także ten aspekt, pokazując, w jaki sposób artyści radzili sobie z ograniczeniami cenzury w czasach komunizmu.

Z myślą o nauczycielach, którzy chcieliby przeprowadzić ciekawe zajęcia po seansie, przygotowaliśmy 3 scenariusze lekcji:

- **Scenariusz nr 1** autorstwa dra Marcina Pigulaka rekomendujemy nauczycielom historii, którzy w nawiązaniu do filmu chcieliby przybliżyć uczniom metody, jakimi posługiwała się tajna policja polityczna.
- **Scenariusz nr 2** przeznaczony jest dla nauczycieli języka polskiego. W nawiązaniu do filmu „Figurant” oraz powieści „Rok 1984” George’a Orwella autorka proponuje zestaw ćwiczeń, które pozwolą uczniom zrozumieć, jak system totalitarny wpływa na życie jednostki.
- **Scenariusz nr 3** autorstwa Krystiana Karcza, nauczyciela etyki i filozofii, będzie interesującą bazą do oceny moralnej postawy głównego bohatera filmu.

O autorce:

Paulina Kulesza – absolwentka filmoznawstwa i kultury mediów na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, edukatorka filmowa Ferment Kolektiv. Działa w redakcji serwisu FILM W SZKOLE, gdzie publikuje pomocne treści i materiały edukacyjne dla nauczycieli.

SCENARIUSZ NR I

CZYM BYŁO UB I SB? DZIAŁALNOŚĆ TAJNEJ POLICJI POLITYCZNEJ W CZASACH PRL NA PRZYKŁADZIE ŻYCIORYSU GŁÓWNEGO BOHATERA FILMU „FIGURANT”.

AUTOR: dr Marcin Pigulak

GRUPA WIEKOWA: szkoły ponadpodstawowe

CZAS TRWANIA: 1 godzina lekcyjna

PRZEDMIOT: historia

ZAGADNIENIA EDUKACYJNE:

- „Gra operacyjna”, „komprmaterialy”, „teczka personalna”. Peerelowska Służba Bezpieczeństwa w kręgu pojęć.
- Figurant w obiektywie bezpieki. Analiza metod inwigilacyjnych tajnej policji politycznej na przykładzie działalności pionu obserwacji.
- W cieniu SB. Przejawy różnorodnych form represji wobec jednostek lub zbiorowości ze strony komunistycznej tajnej policji.

CELE OPERACYJNE:

uczeń/uczennica:

- charakteryzuje system władzy w latach 60. i 70. w PRL przez pryzmat celów i metod działania Służby Bezpieczeństwa,
- potrafi przywołać i omówić kluczowe pojęcia związane ze strukturami i metodami działania komunistycznej tajnej policji,
- potrafi wskazać grupy zawodowe, społeczne lub polityczne systemowo inwigilowane przez komunistyczną agenturę,
- posiada świadomość opresyjnego charakteru tajnej policji politycznej i potrafi wskazać przykłady łamania praw człowieka.

Formy i metody pracy: wykład problemowy, praca z tekstem naukowym i popularnonaukowym, dyskusja, burza mózgów, praca w parach, praca grupowa

Materiały pomocnicze:

- Fragmenty publikacji wystawowej „Oczy i uszy bezpieki. Metody inwigilacji społeczeństwa przez Służbę Bezpieczeństwa za pomocą środków technicznych: tajnej obserwacji, dokumentacji fotograficznej, perlustracji korespondencji i podsłuchów w latach 1956-1989”, Instytut Pamięi Narodowej, Katowice 2009 (dostęp do całego opracowania: <https://ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/13715,Oczy-i-uszy-bezpieki-Metody-inwigilacji-spoleczenstwa-przez-Sluzbe-Bezpieczenstw.html>, 10.09.2023).
- „Słownik bezpieki”, oprac. Magdalena Filip, OBEP IPN Łódź (dostęp: <https://www.rp.pl/historia/art8053991-slownik-bezpieki>, 10.09.2023).

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Nauczyciel/-ka informuje uczniów, że zajęcia poświęcone będą omówieniu treści historycznych zawartych w filmie „Figurant”. W ramach podsumowania stwierdza, że jego głównym bohaterem jest Bronisław Budny – agent tajnej policji politycznej, przydzielony do Departamentu IV MSW (odpowiedzialnego za rozpracowywanie kościołów i związków wyznaniowych, w tym inwigilację duchownych). Podkreśla, że chociaż postać Budnego jest fikcyjna, to przedstawione wydarzenia (w tym wieloletnia obserwacja Karola Wojtyły) i metody działania agentów peerelowskiego reżimu znajdują swoje oparcie w faktach. Następnie, aby przygotować grupę do nadchodzących zadań, zachęca zebranych do krótkiej wymiany opinii na temat przebiegu fabuły, kreacji głównego bohatera oraz emocji towarzyszących seansowi.

Uwaga: Prowadzący/-a może zadać następujące pytania kontrolne:

- Jak scharakteryzowałibyście postać Bronisława Budnego – głównego bohatera filmu?
- Jakie przemyślenia towarzyszyły wam podczas obserwowania działań Budnego?
- Która scena najbardziej zapadła wam w pamięć? Jak odbieracie zastosowaną w filmie czarno-białą estetykę?
- Co sądzicie o koncepcji ukazywania działalności tajnej policji politycznej z perspektywy doświadczeń ich agentów?

2. Metody działania tajnej policji politycznej. Przykład funkcjonowania pionu obserwacji.

Nauczyciel/-ka zapisuje na tablicy dwie frazy: „Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (1944-1956)” oraz „Służba Bezpieczeństwa (1956-1990)”. Następnie wskazuje, że nieodłączną część systemu komunistycznego w Polsce stanowiło funkcjonowanie tajnej policji politycznej. Począwszy od 1944 roku, gdy w Moskwie powołano w ramach Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego specjalny Resort Bezpieczeństwa Publicznego, ich nadrzędnym celem stało się wspieranie i utrwalanie władzy partii komunistycznej wewnątrz kraju (a tym samym: zwalczanie rzeczywistych oraz wymaganych przeciwników ideologicznych i politycznych).

Nauczyciel/-ka mówi, że metody działania UB i SB były podobne, różnicą była jednak masowość terroru. UB stosowała brutalne tortury, egzekucje i masowe aresztowania osób podejrzanych. Po roku 1956 i upadku stalinizmu uległo to zmianie. Działalność SB opierała się bowiem przede wszystkim na szantażu, zastraszaniu i inwigilacji. Ostatecznie obie formacje tworzyły system, który określany jest zbiorczym mianem „bezpieki”.

Prowadzący/-a zapowiada pracę w parach. Przypomina, że swoistym atrybutem głównego bohatera był aparat fotograficzny – sprzęt, który stał się dla służb specjalnych narzędziem pozyskiwania materiałów na zwalczane osoby. Stąd celem zadania stanie się zapoznanie z metodami inwigilacyjnymi SB z wykorzystaniem tajnej obserwacji oraz dokumentacji fotograficznej. Następnie rozdaje uczniom materiały edukacyjne: tekst popularnonaukowy poświęcony metodom działania pionu obserwacyjnego SB (**załącznik 1**) oraz kartę pracy (**załącznik 2**). Prosi o uważne zapoznanie się z pierwszym z nich oraz naniesienie odpowiedzi na zawarte pytania.

Po zakończeniu pracy nauczyciel/-ka prosi wskazane pary o przeczytanie udzielonych odpowiedzi, weryfikując wraz z resztą grupy ich zgodność z tekstem.

Przykładowa wypełniona karta pracy prezentuje się następująco:

Wskaż przedstawioną w tekście różnicę pomiędzy działaniami UB a SB.

W czasach UB wykorzystywano głównie doniesienia agentów i metody śledcze związane z biciem i torturami wobec podejrzanych. Po 1956 zdecydowanie rządu korzystano z tych metod, częściej za to posługiwano się szantażem, inwigilacją i zastraszaniem. SB korzystało w szerszym zakresie z nowoczesnego sprzętu technicznego, umożliwiającego podsłuchiwanie, fotografowanie i filmowanie obserwowanych.

Jakie grupy znajdowały się wśród inwigilowanych przez wywiadowców Biura „B” Służby Bezpieczeństwa?

Duchowni, opozycjoniści, dyplomaci placówek zagranicznych, dziennikarze.

Wyjaśnij, kim w żargonie bezpieki był „figurant”?

Terminu „figurant” używano wobec osób śledzonych i inwigilowanych przez SB.

Na podstawie informacji zawartych w tekście wymień metody konspiracji, które pojawiły się w filmie „Figurant”.

Zatrudnienie wywiadowcy w fikcyjnej instytucji cywilnej, operowanie w „mieszkaniach konspiracyjnych”, zastosowanie charakteryzacji i przebrań podczas śledzenia celu, obserwacja figuranta z tzw. punktu zakrytego (mieszkania lub pomieszczenia).

Wskaż rodzaje wykonywanej przez SB fotografii operacyjnej, a następnie przedstaw sposoby jej stosowania przez głównego bohatera filmu “Figurant”.

- jawna – rejestrowanie demonstracji robotniczej i pacyfikowanie jej przez oddział MO; podszywanie się pod reportera podczas uroczystości religijnych;
- tajna z ukrycia – zdjęcia Karola Wojtyły wykonane z mieszkania obserwacyjnego usytuowanego przy krakowskiej siedzibie biskupiej;
- tajna zakamuflowana – materiały nakręcone podczas mszy w kościele i pod krzyżem w Nowej Hucie.

Wymień przykładowe miejsca, w których agenci SB zakładali aparaturę podsłuchową.

Prywatne mieszkania, hotele, placówki dyplomatyczne, kurie biskupie, restauracje lub biblioteki.

Przedstaw w punktach kolejne etapy montowania podsłuchu.

1. Zebranie podstawowych informacji dotyczących miejsca zamieszkania figuranta i jego najbliższych,
2. Tajne przeszukanie mieszkania figuranta,
3. Organizacja w okolicy punktów wywiadowczych (np. mieszkań),
4. Określenie rodzaju podsłuchu (przewodowy lub bezprzewodowy),
5. Instalacja aparatury podsłuchowej.

3. „Figurant”, „komprmateryały”, „teczka personalna”. W kręgu pojęć związanych z komunistyczną bezpieką.

Nauczyciel/-ka prosi o kontynuację pracy w parach. Zwraca się do uczniów z pytaniem, czy w tekście pojawiły się zwroty lub wyrażenia, które wskazują na posiadanie przez służby swojego wewnętrznego żargonu (wśród odpowiedzi mogą się znaleźć m.in. „mieszkanie konspiracyjne”, „punkty zakryte”, „legenda” czy „figurant”). Z punktu widzenia historyka lub badacza dawnej agentury, znajomość znaczenia tych terminów jest oczywiście kluczowa. Zachęcając uczniów do odwołania się do informacji wyniesionych z poprzedniego zadania, seansu filmowego oraz wiedzy ogólnej, nauczyciel/-ka rozdaje tabelę z **załącznika 3**. Prosi o dopasowanie pojęć związanych z inwigilacyjną stroną działalności SB do odpowiednich definicji.

Prawidłowa treść zadania znajduje się poniżej:

Pojęcie	Definicja
Figurant	<i>Osoba inwigilowana przez UB/SB. Na jej temat gromadzono informacje oraz podejmowano wobec niej działania operacyjne.</i>
Gra operacyjna	<i>Polegała na nawiązaniu kontaktu przez funkcjonariusza SB z figurantem w celu wywarcia określonego wpływu na jego decyzje dotyczące działalności antysystemowej, odpowiadające interesom resortu.</i>
Kombinacja operacyjna	<i>Działania UB/SB wobec figuranta mające na celu doprowadzenie go do określonych działań zgodnie z założeniami bezpieki.</i>
Legenda	<i>Fikcyjny życiorys funkcjonariusza bezpieki lub tajnego współpracownika mający uwiarygodnić go przed innymi osobami.</i>
Donos	<i>Informacja przekazywana bezpiece przez osobowe źródło informacji.</i>
Osobowe źródła informacji	<i>Ogół osób dostarczających informacji SB.</i>

Komprmaterialy	<i>Materiały zbierane przez UB/SB służące kompromitacji inwigilowanej osoby, najczęściej proweniencji obyczajowej lub karnej.</i>
Rozmowa operacyjna	<i>Rozmowa funkcjonariusza SB z osobą inwigilowaną w celu zdobycia informacji lub wpłynięcia na jej decyzje.</i>
Mieszkanie konspiracyjne	<i>Mieszkanie należące do MSW, w którym odbywały się spotkania z agenturą lub prowadzone były obserwacje figurantów.</i>
Teczka personalna	<i>Dokumentacja współpracy osobowych źródeł informacji z UB/SB zawierająca m.in. materiały dotyczące ich werbunku.</i>

Po zakończeniu zadania nauczyciel/-ka prosi kolejne pary o wskazanie prawidłowych odpowiedzi.

3. W cieniu SB. Formy agenturalnej opresji wobec jednostek lub zbiorowości

Chociaż w przypadku filmu „Figurant” najważniejszym celem głównego bohatera jest donoszenie na Karola Wojtyłę – ówczesnego biskupa diecezji krakowskiej – należy pamiętać, że różnorodne formy represji stosowano nie tylko wobec duchownych. Robotnicy niepokorni wobec władzy, przedstawiciele świata sztuki i nauki, indywidualiści odrzucający konformizm światopoglądowy czy osoby o innej orientacji seksualnej – przedstawiciele każdej z tych grup mogli znaleźć się na celowniku SB. Oczywiście nie mówiło się o tym publicznie, jednak osoby związane z wyżej wymienionymi środowiskami mogły realnie obawiać się zainteresowania bezpieki.

Na zakończenie zajęć nauczyciel/-ka proponuje uczniom przedyskutowanie w formie burzy mózgów, które metody działania tajnej policji politycznej (w tym głównego bohatera) należy uznać za szczególnie karygodne (zarówno z dzisiejszej, jak i ówczesnej perspektywy). Przyjmując za punkt odniesienia fabułę filmu „Figurant”, prosi o wskazanie represji uderzających w godność ludzką i powszechnie przyjmowane prawa człowieka.

Wśród proponowanych haseł mogą znajdować się:

- *permanentna inwigilacja (nagrywanie, podsłuchiwanie, śledzenie),*
- *bezprawny areszt,*
- *stosowanie przemocy podczas przesłuchań,*
- *wywieranie presji psychologicznej,*
- *kontrola korespondencji,*
- *przeprowadzanie prowokacji (mających na celu dyskredytację danej osoby),*
- *stosowanie form szantażu i zastraszania,*
- *świadome fabrykowanie dowodów,*
- *pozbawianie pracy bądź odcinanie od środków utrzymania.*

Nauczyciel/-ka, zachęcając uczniów do zgłaszania się z propozycjami i zapisywania ich na tablicy, ostatecznie tworzy wraz z klasą siatkę pojęć, determinujących obraz działalności bezpieki niemalże w całym półwieczu istnienia komunistycznej Polski.

0 autorze:

Marcin Pigulak – doktor nauk o sztuce, historyk i filmoznawca. Do jego zainteresowań badawczych należą m.in. audiowizualne oraz cyfrowe przejawy kultury historycznej, historiozofia w kinematografii, a także tematyka historyczna w grach wideo. Jako edukator medialny współpracował m.in. z Zespołem Edukacji Sieci Kin Multikino i Cinema3D, portalem Film w Szkole, Siecią Małych Kin Społecznościowych „Kino za Rogiem” oraz Centrum Szyfrów Enigma.

Załącznik 1

Fragmenty publikacji wystawowej „Oczy i uszy bezpieki. Metody inwigilacji społeczeństwa przez Służbę Bezpieczeństwa za pomocą środków technicznych: tajnej obserwacji, dokumentacji fotograficznej, perlustracji korespondencji i podsłuchów w latach 1956-1989”, Instytut Pamięi Narodowej (Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej w Katowicach), Katowice 2009, <https://ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/13715,Oczy-i-uszy-bezieki-Metody-inwigilacji-spoleczenstwa-przez-Sluzbe-Bezpieczenstw.html> (dostęp: 10.09.2023).

Technika operacyjna Służby Bezpieczeństwa

W pierwszych latach Polski Ludowej do walki z podziemiem zbrojnym Urząd Bezpieczeństwa wykorzystywał przede wszystkim doniesienia agentów oraz metody śledcze (w tym bicie i tortury kończące się nierzadko śmiercią). (...) Kadry bezpieki dopiero uczyły się wykorzystywać sprzęt techniczny, który – choć nigdy nie stał się głównym źródłem pozyskiwania informacji – to w późniejszym czasie był cennym uzupełnieniem pracy operacyjnej. Podsłuchy, tajne przeszukania, fotografie i taśmy filmowe były dla SB źródłem wiedzy o życiu osoby będącej w ich zainteresowaniu („figuranta”), a także mogły być formą nacisku czy szantażu przy próbie pozyskania agentury.

Pion „B” - Obserwacja

Śledzeniem osób podejrzanych o szeroko rozumianą działalność antypaństwową oraz obserwacją obiektów zajmowali się wywiadowcy Biura „B” Służby Bezpieczeństwa (...). Zlecenie „na podjęcie obserwacji” otrzymywali od jednego z pionów operacyjnych. Wśród inwigilowanych byli dostojnicy kościoł, opozycjoniści, dyplomaci placówek zagranicznych i dziennikarze. Dzięki obserwacji „figuranta” (osoba śledzona, inwigilowana) SB uzyskiwała informacje o jego trybie życia i osobach, z którymi się kontaktował. Działania wywiadowcy kończyły się sporządzeniem raportu (komunikatu) dla jednostki, na której zlecenie prowadzono obserwację. Szczegółowo opisywano w nim zachowanie „figuranta” podczas prowadzenia działań, dołączając do tego wykonane zdjęcia operacyjne. Charakterystyczną cechą działań operacyjnych prowadzonych przez funkcjonariuszy pionu „B” była głęboka konspiracja pracy wobec osoby śledzonej oraz jej otoczenia. Oficjalnie wywiadowcy („pod legendą”) byli pracownikami różnych instytucji cywilnych i przebywali poza siedzibami MSW w tzw. „lokalach konspiracyjnych” (LK), w późniejszym okresie nazywanych również „mieszkaniami konspiracyjnymi” (MK). Były to pomieszczenia, które dla osób z zewnątrz miały wyglądać jak zwyczajne mieszkania prywatne, biura czy zakłady rzemieślnicze. Stąd też funkcjonariusze przez cały okres ich użytkowania w celach operacyjnych musieli dbać o to, aby nikt z sąsiadów nie odkrył ich prawdziwego przeznaczenia. (...)

Obserwacja – kamuflaż

Zdobycie przez funkcjonariuszy SB informacji dotyczących trybu życia i kontaktów towarzyskich osoby inwigilowanej, wymagało zastosowania w pracy operacyjnej metod charakteryzacji zaczerpniętych z filmu i teatru. Były one wykorzystywane zarówno przy obserwacji „figuranta” w ruchu miejskim, jak i do instalacji w pomieszczeniach sprzętu podsłuchowego. W charakteryzacji operacyjnej metamorfozie ulegała zarówno twarz, jak i cała sylwetka wywiadowcy. Stosowano tutaj sztuczne wąsy, brody, peruki oraz różnego rodzaju zabiegi kosmetyczne imitujące znamiona, blizny, a nawet siniaki. Zdarzało się, że dla zachowania konspiracji pracownicy nawet kilkakrotnie zmieniali garderobę, wykorzystując przy tym m.in. ubrania utożsamiane z konkretnymi zawodami. W szatni Biura „B” znajdowały się mundury: Milicji Obywatelskiej, Wojska Polskiego, Straży Przemysłowej, Polskich Linii Lotniczych „Lot”, Polskich Kolei Państwowych, Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacji, leśnictwa, elektrowni, gazowni i inne. W tej kategorii garderoby znajduje się również ubiór księdza. (...)

Obserwacja – Punkty Zakryte

Prowadzenie obserwacji w miejscu zamieszkania lub pracy osoby śledzonej przez funkcjonariuszy pionu „B” wymagało zorganizowania odpowiedniego zaplecza w postaci tzw. punktów zakrytych (PZ). Były to pomieszczenia znajdujące się w pobliżu obserwowanego obiektu, umożliwiające jednocześnie zachowanie w konspiracji działań operacyjnych. Zorganizowanie takich punktów zaczynało się od przeprowadzenia rozpoznania na temat mieszkańców potencjalnych lokali. Jeśli zebrane dane świadczyły o ich „niedojrzałości ideologicznej” do podjęcia współpracy z SB, wtedy najczęściej w sprawie wynajmu mieszkania zgłaszali się funkcjonariusze przebrani za milicjantów i argumentowali potrzebę inwigilacji z tego miejsca przestępców. Tym samym osoby udostępniające pomieszczenie nie zawsze musiały być świadome charakteru, w jakim było ono wykorzystywane. (...)

Fotografia operacyjna

W trakcie prowadzenia pracy operacyjno-śledczej funkcjonariusze SB dokumentowali zdarzenia za pomocą aparatów fotograficznych lub kamer. Zdjęcia operacyjne mogły być wykonywane przez wywiadowców na trzy sposoby:

- jawny – funkcjonariusz występował pod „legendą” fotoreportera;
- ukryty – funkcjonariusze fotografowali osobę śledzoną z punktu zakrytego (np. wynajętego mieszkania, bądź samochodu służbowego) zlokalizowanego naprzeciw miejsca przebywania „figuranta”;
- tajny zakamuflowany – fotografie były robione z aparatów ukrytych w różnych częściach garderoby: teczkach, torbach, marynarkach, jesionkach, itp.

Zdjęcia wykonywane były zarówno na ulicach (przy dziennym oświetleniu), jak i w pomieszczeniach.

Pion T – organizacja podsłuchu / Instalacja przewodu podsłuchowego

Do zadań Pionu „T” (techniki operacyjnej) należała instalacja i eksploatacja sprzętu techniki operacyjnej: podsłuchów pokojowych (PP), telefonicznych (PT), podsłuchu telegrafu (PTG) i dalekopisu oraz podglądu dokumentacji fotograficznej (PDF). Urządzenia instalowano w prywatnych mieszkaniach, hotelach, placówkach dyplomatycznych, kuriach biskupich, a nawet w restauracjach czy bibliotekach.

(...)

Instalacja podsłuchu była poprzedzona wnikliwą analizą miejsca dokonania czynności operacyjnych oraz rytmu dnia mieszkańców i sąsiadów. Za pomocą sieci agenturalnej pion „T” zbierał wszelkie możliwe informacje dotyczące: liczby domowników, planów pomieszczeń, rodzaju stropów, ścian, rozmieszczenia instalacji elektrycznej itp. Zdobytą w ten sposób wiedzę funkcjonariusze uzupełniali poprzez tajne przeszukania (TP) w mieszkaniu „figuranta”. Jednocześnie w okolicy SB organizowała „zalegendowane” pomieszczenia, które spełniały rolę punktów ukrycia wywiadowców, dowodzenia, rejestracji dźwięku (obrazu) czy też odbioru sygnału z podsłuchu. (...) Po dokonaniu rozpoznania podejmowano decyzję, co do rodzaju instalacji podsłuchowej (przewodowej lub bezprzewodowej), jaka miała być zastosowana w danym miejscu. (...) Najbardziej dogodną metodą zainstalowania podsłuchu było wejście do mieszkania „pod legendą” robotników, wykonujących w nim remont. Okres podsłuchiwania „figuranta” zależny było od przełożonych, którzy wydawali zgodę na instalację urządzeń. Nasłuch nagrywany był na taśmach szpulowych, a następnie w formie stenogramów lub raportów przekazywany do pionu, z którego wpłynęło zlecenie. Po przekazaniu stenogramu taśmy były niszczone. Dziś w archiwach IPN tego typu materiałów zachowało się już niewiele.

Załącznik 2

Karta pracy do publikacji wystawowej „Oczy i uszy bezpieki. Metody inwigilacji społeczeństwa przez Służbę Bezpieczeństwa za pomocą środków technicznych: tajnej obserwacji, dokumentacji fotograficznej, perlustracji korespondencji i podsłuchów w latach 1956-1989”, IPN, Katowice 2009.

1. Jaka różnica pomiędzy metodami działania UB i SB została wskazana?

.....

2. Jakie grupy znajdowały się wśród inwigilowanych przez wywiadowców Biura „B” Służby Bezpieczeństwa?

.....

.....

3. Wyjaśnij, kim w żargonie bezpieki był figurant?

.....

.....

4. Na podstawie informacji zawartych w tekście wymień metody konspiracji, które pojawiły się w filmie „Figurant”.

.....

.....

5. Wskaż rodzaje wykonywanej przez SB fotografii operacyjnej, a następnie przedstaw sposoby jej stosowania przez głównego bohatera filmu „Figurant”.

.....

.....

6. Wymień przykładowe miejsca, w których agenci SB zakładali aparaturę podsłuchową.

.....

.....

.....

7. Przedstaw w punktach kolejne etapy instalacji podsłuchu w otoczeniu figuranta.

.....

.....

.....

.....

Załącznik 3

Źródło: „Słownik bezpieki”, oprac. Magdalena Filip (OBEP IPN Łódź), <https://www.rp.pl/historia/art8053991-slownik-bezpieki> (dostęp: 10.09.2023).

Pojęcie	Definicja
	<i>Osoba inwigilowana przez UB/SB. Na jej temat gromadzono informacje oraz podejmowano wobec niej działania operacyjne.</i>
	<i>Polegała na nawiązaniu kontaktu przez funkcjonariusza SB z figurantem w celu wywarcia określonego wpływu na jego decyzje dotyczące działalności antysystemowej, odpowiadające interesom resortu.</i>
	<i>Działania UB/SB wobec figuranta mające na celu doprowadzenie go do określonych działań zgodnie z założeniami bezpieki.</i>
	<i>Fikcyjny życiorys funkcjonariusza bezpieki lub tajnego współpracownika mający uwiarygodnić go przed innymi osobami.</i>
	<i>Informacja przekazywana bezpiece przez osobowe źródło informacji.</i>
	<i>Ogół osób dostarczających informacji SB.</i>
	<i>Materiały zbierane przez UB/SB służące kompromitacji inwigilowanej osoby, najczęściej proweniencji obyczajowej lub karnej.</i>
	<i>Rozmowa funkcjonariusza SB z osobą inwigilowaną w celu zdobycia informacji lub wpłynięcia na jej decyzje.</i>
	<i>Mieszkanie należące do MSW, w którym odbywały się spotkania z agenturą lub prowadzone były obserwacje figurantów.</i>
	<i>Dokumentacja współpracy osobowych źródeł informacji z UB/SB zawierająca m.in. materiały dotyczące ich werbunku.</i>

SCENARIUSZ NR 2

JEDNOSTKA UWIKŁANA W SYSTEM TOTALITARNY

AUTORKA: Marta Garczyńska

GRUPA WIEKOWA: szkoły ponadpodstawowe

CZAS TRWANIA: 2 godziny lekcyjne

PRZEDMIOT: język polski

ZAGADNIENIA EDUKACYJNE:

- Działania systemu totalitarnego i autorytarnego.
- Wpływ systemu totalitarnego i autorytarnego na życie jednostki.
- Pogłębianie umiejętności analizy i interpretacji tekstów kultury oraz umiejętności formułowania sądów i opinii.
- Pogłębienie umiejętności formułowania wniosków w oparciu o wiedzę/terminologię zaczerpniętą ze słowników.

CELE OPERACYJNE:

uczeń/uczennica:

- opisuje, zestawia i porównuje elementy świata przedstawionego w utworach literackich i dziele filmowym,
- zna cechy systemu totalitarnego,
- analizuje i interpretuje dzieło filmowe w kontekście historycznym,
- charakteryzuje cechy systemu politycznego PRL,
- postrzega film jako jedno ze źródeł wiedzy o epoce,
- formułuje sądy i opinie dotyczące funkcjonowania w systemie totalitarnym.

Formy i metody pracy: pogadanka heurystyczna, praca w grupach, praca z tekstem, praca ze słownikiem, dyskusja kierowana

Materiały pomocnicze: załączniki 1, 2, 3; słownik języka polskiego, słownik wyrazów bliskoznacznych

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Nauczyciel/-ka prosi uczniów o podzielenie się wrażeniami po obejrzeniu filmu „Figurant”.

- **Pytania pomocnicze:** Jaki nastrój, jakie uczucia wzbudził w Was obraz Roberta Glińskiego? Jak oceniacie rzeczywistość, w której żyli bohaterowie filmu? Podajcie określenia dotyczące filmu, które przychodzą wam na myśl po seansie.
- **Zadanie:** Scharakteryzuj rzeczywistość, w której rozgrywają się przedstawione w filmie „Figurant” wydarzenia. W tym celu wypełnij tabelę. Skorzystaj z podanych informacji historycznych (**załącznik 1**).

Prawidłowa odpowiedź:

R. Gliński, „Figurant”:

Miejsce akcji:	Kraków, siedziba SB, mieszkanie Bronka i Marty, dzielnica Nowa Huta, klub - kabaret Piwnica pod Baranami, plebania ks. Michała, Tatry
Czas akcji:	lata 50., 60. – PRL
Sposoby sprawowania kontroli nad obywatelami:	Przymuszanie obywateli do działania w ramach określonego systemu; kontrola przestrzegania norm systemowych, w tym kary za odstępstwo od reguł; kłamstwa; inwigilacja – podsłuch, obserwowanie i śledzenie obywateli, donosicielstwo; manipulacja faktami na potrzeby działań SB, aresztowania, zastraszanie, bicie, dręczenie, represje, groźby, działania Milicji Obywatelskiej – często związane z przemocą, np. użyciem broni wobec obywateli; manipulacja językiem – nowomowa.

2. Nauczyciel/-ka prosi o przeczytanie fragmentu książki „Rok 1984” G. Orwella. Uczniowie mają wykonać zadania związane z tekstem (**załącznik 2**).

Prawidłowa odpowiedź:

G. Orwell, „Rok 1984”:

Nazwa ministerstwa	Opis:
Ministerstwo Prawdy	Miniprawd – w nowomowie, odróżniało się zdecydowanie od wszystkich innych budowli w okolicy. „Była to ogromna piramida z lśniącego białego betonu, pnąca się tarasami w górę na wysokość trzystu metrów”. Na fasadzie ministerstwa widniały hasła: WOJNA TO POKÓJ WOLNOŚĆ TO NIEWOLA IGNORANCJA TO SIŁA
Ministerstwo Miłości	Gmach bez okien. Otoczone labiryntem zasieków, stalowych bram i ukrytych stanowisk karabinów maszynowych. Ulice patrolowali dobrze zbudowani strażnicy w czarnych mundurach, uzbrojeni w pałki. Na teren Ministerstwa wpuszczano jedynie w sprawach służbowych.

Prawidłowa odpowiedź do zadania nr 2:

G. Orwell, „Rok 1984”:

Miejsce wydarzeń:	Oceania, Londyn
Czas wydarzeń:	jasny kwietniowy dzień
Sposoby sprawowania kontroli nad obywatelami:	ciągła obserwacja obywateli – inwigilacja, pilnie śledzony każdy ruch; regulowanie zasad każdej strefy życia; nowomowa; propaganda; utrzymywanie w ciągłym poczuciu strachu

3. Prowadzący/-a dzieli uczniów na cztery grupy. Dwie z nich muszą wybrać z podanych na karcie pracy pojęć te, które odnoszą się do Oceanii. Pozostałe dwie grupy wybierają te pojęcia, które wg nich odnoszą się do świata ukazanego w filmie „Figurant” (**załącznik 3**). Uczniowie uzasadniają wybór, dzielą się swoimi przemyśleniami na forum klasy.

Po wykonanym zadaniu, nauczyciel/-ka informuje, że podane słowa to cechy państwa totalitarnego.

Odpowiedź: *Cechy państwa totalitarnego to: brak demokracji, łamanie prawa, przemoc, kult wodza, totalna kontrola, cenzura, propaganda, jedna partia, autorytaryzm, brak wolności słowa, łamanie prawa, oświata i sztuka w służbie idei.*

4. Co oznacza stwierdzenie: być uwikłanym? Burza mózgów.

Odpowiedź: *być uwikłanym – to być w coś wplątany, wmanewrowany; być w kiepskiej, trudnej sytuacji za sprawą kogoś.*

5. Nauczyciel/-ka przydziela grupom poszczególnych bohaterów i prosi, by uczniowie zebrali informacje o tych postaciach oraz odpowiedzieli na pytanie: *W jaki sposób wskazani bohaterowie zostali uwikłani w system?*

Bohaterowie: Bronek Budny („Figurant”), Michał Socha („Figurant”), Winston Smith („Rok 1984”), Parsons („Rok 1984”).

Przykładowa odpowiedź:

Bronisław Budny – agent Służb Bezpieczeństwa, pracuje dla Wydziału IV, gdzie przygotowuje raporty dotyczące biskupa krakowskiego – Karola Wojtyły. Poznajemy Budnego jako młodego, interesującego się fotografią mężczyznę, który rzuca studia, by podjąć współpracę z SB – chce współtworzyć historię, a nie tylko się o niej uczyć. Postać odznacza się bystrością i inteligencją. Ma negatywny stosunek do kościoła. Wychował się w sierocińcu pod opieką sióstr zakonnych i ma związane z tym złe wspomnienia. Broniek żeni się z Martą – studentką ASP, związaną z kabaretem Piwnica pod Baranami. Budny z ogromnym zaangażowaniem, wręcz z fanatyzmem śledzi życie Karola Wojtyły. Broniek bez reszty poświęca się działalności w służbach, zaniedbuje życie rodzinne. Gdy jego żona popada w depresję po stracie dziecka, Budny irytuje się, że kobieta nie potrafi wziąć się w garść. Broniek nie spędza czasu z żoną i dzieckiem.

Jako agent stosuje okrutne metody – przykładem są jego działania wobec księdza Michała Sochy, którego Budny doprowadza do samobójstwa.

Bronisław Budny zdaje się być reprezentantem okrutnego systemu, jednak jest on tylko trybikiem w tej machinie. W końcu bohater zdaje sobie sprawę, że został uwikłany w system – poświęcił swoje życie, by spełniać rozkazy przełożonych, stracił to, co najważniejsze – relacje z rodziną, przez swoją działalność przyczynił się do śmierci człowieka, który stał mu się bliski.

6. Nauczyciel/-ka pyta, kogo, bohaterowie w filmie Glińskiego określają mianem figurant?

Odpowiedź: *Agenci SB określają tak biskupa krakowskiego — Karola Wojtyłę, późniejszego papieża.*

7. Uczniowie mają za zadanie sprawdzić znaczenie słowa „figurant” w słowniku języka polskiego.

Odpowiedź:**figurant**

1. «ktoś, kto zajmuje wysokie stanowisko, ale nie ma wpływu na podejmowane decyzje»
2. daw. «osoba nie odgrywająca istotnej roli w jakiejś sprawie, występująca jedynie dla pozorów»

źródło: Słownik Języka Polskiego PWN

8. Nauczyciel/-ka pyta, od jakiego słowa pochodzi wyraz „figurant”. Następnie prosi o podanie skojarzeń i synonimów związanych ze słowem „figurant”. Nauczyciel/-ka doprecyzowuje znaczenie, korzystając z informacji zawartych w słowniku.

Odpowiedź: Wyraz pochodzi od słowa „figura”.

Skojarzenia: Np. pionek; ktoś, kim można kierować – manipulować; ktoś poddany władzy, działaniom innych.

Definicja ze słownika wyrazów bliskoznacznych (źródło: DobrySłownik.pl):

denuncjant; denuncjator; donosiciel; informator; konfident; osobowe źródło informacji; szpieg; tajny współpracownik

potocznie: gumowe ucho; kabel; kapuś; szpicel; wtyczka

9. Nauczyciel/-ka dyktuje uczniom polecenie: Na podstawie zebranych informacji i wiedzy zaczerpniętej z filmu, wyjaśnijcie, kim jest tytułowy figurant. Odpowiedź należy uzasadnić.

Odpowiedź: Tytułowy „figurant” to główny bohater filmu – Bronek Budny. Jako agent Służb Bezpieczeństwa śledzi każdy ruch Karola Wojtyły. Budny jest informatorem, donosicielem. Świadomie angażuje się w działania SB, jednak jest jednocześnie pionkiem w całej strukturze, jest w nią uwikłany, jest poddany władzy i manipulacji doktryny socjalistycznej.

Podsumowanie:

Uczniowie pod kierunkiem nauczyciela/nauczycielki powinni dojść do wniosku, że system totalitarny działa destrukcyjnie na większość obywateli, że ofiarami systemu są także jego reprezentanci.

0 autorce:

Marta Garczyńska – absolwentka Filologii Polskiej na UAM, nauczycielka j. polskiego z czternastoletnim stażem. Miłośniczka kina, z pasji – aktorka.

SCENARIUSZ NR 3

MIĘDZY DOBREM A ZŁEM: CZŁOWIEK W OBLICZU WYBORÓW MORALNYCH. ANALIZA POSTAWY BOHATERA FILMU „FIGURANT”.

AUTOR: Krystian Karcz

GRUPA WIEKOWA: szkoły ponadpodstawowe

CZAS TRWANIA: 1 godzina lekcyjna

PRZEDMIOT: etyka / godzina wychowawcza

ZAGADNIENIA EDUKACYJNE:

- Podstawowe pojęcia etyki: dobro, zło, wartość, norma, obowiązek, odpowiedzialność, sumienie, wolność.
- Różne kryteria oceny moralnej: konsekwencje, zasady, cnoty.
- Różne stanowiska etyczne: etyka cnót Arystotelesa, etyka obowiązku Immanuela Kanta, etyka konsekwencji Johna Stuarta Milla.
- Analiza moralna postawy bohatera filmu „Figurant” w świetle różnych stanowisk etycznych.

CELE OPERACYJNE:

uczeń/uczennica:

- potrafi wyjaśnić znaczenie podstawowych pojęć etycznych i zastosować je do analizy wyborów moralnych,
- umie rozpoznać i ocenić różne kryteria oceny moralnej i różne stanowiska etyczne,
- potrafi przedstawić argumenty za i przeciw ocenie moralnej postawy bohatera filmu „Figurant” w świetle różnych stanowisk etycznych,
- wykorzystuje techniki debaty i wywiadu do prezentacji własnego stanowiska i dyskusji z innymi,
- dokonuje samorefleksji na temat własnych wartości i wyborów moralnych.

Formy i metody pracy: praca indywidualna: oglądanie filmu, przygotowywanie argumentów, pisemna odpowiedź na pytania ewaluacyjne; praca grupowa: dyskusja, debata, tworzenie scenariusza wywiadu, nagrywanie filmiku; praca z całą klasą: prezentacja wyników pracy grupowej, omawianie filmu i zagadnień etycznych

Materiały pomocnicze: podręcznik do etyki lub inne źródła informacji o poglądach filozoficznych Arystotelesa, Kanta i Milla

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. Nauczyciel/-ka dzieli uczniów na czteroosobowe grupy i prosi ich o wykonanie następującego zadania:

Wskaż sceny w filmie „Figurant”, w których bohaterowie dokonują wyborów moralnych. Zwróć uwagę na to, jakie są konsekwencje ich wyborów dla nich samych i innych ludzi. Po 15 minutach wybrani uczniowie przedstawiają wyniki swojej pracy.

2. Nauczyciel/-ka proponuje uczniom następujący eksperyment myślowy:

Budny staje przed sądem ostatecznym, w którym wyjątkowo decyzja o jego losie zależy od komisji etycznej. Uczniowie mają podjąć debatę za lub przeciw ukaraniu bohatera. Nauczyciel/-ka prosi uczniów, by podzielili się na dwie grupy: jedna będzie argumentować za tym, że Budny zasługuje na karę, a druga, że nie powinien zostać ukarany. Nauczyciel/-ka rozdaje uczniom karty pracy (**załącznik 1**), prosząc ich o przygotowanie swoich argumentów na podstawie filmu i własnych przemyśleń.

Przykładowe argumenty:

Budny zasługuje na karę, ponieważ:

- świadomie i dobrowolnie zgodził się na współpracę z SB;
- nie próbował naprawić swoich błędów ani nie poprosił o przebaczenie;
- narażał na niebezpieczeństwo osoby, które pomagały innym ludziom.

Budny nie zasługuje na karę, ponieważ:

- działał pod wpływem przymusu i strachu;
- kochał swoją żonę i chciał ją ochronić;
- był ofiarą systemu i manipulacji;
- miał wyrzuty sumienia i cierpiał z powodu swoich czynów.

Po przygotowaniu argumentów uczniowie biorą udział w debacie, którą prowadzi nauczyciel/-ka.

3. Uczniowie wybierają najsilniejsze argumenty strony przeciwnej i w ramach podsumowania uzasadniają swój wybór.

4. Nauczyciel/-ka prosi uczniów, by podzielili się na trzy grupy i wybrali jednego z trzech filozofów: Arystotelesa, Immanuela Kanta lub Johna Stuarta Milla. Następnie prosi uczniów, by napisali scenariusz wywiadu z wybranym filozofem, w którym dziennikarz zapyta o stanowisko etyczne wobec postawy Budnego. Wypowiedzi filozofa muszą wskazywać wierność jego poglądom. Uczniowie odgrywają role i nagrywają filmik z rozmowy. Następnie filmy są prezentowane na forum klasy.

5. Nauczyciel/-ka zadaje na forum pytania ewaluacyjne: Jaka atmosfera panowała podczas lekcji? Co było łatwe? Co było trudne? Czego tak naprawdę się dzisiaj nauczyłeś/-aś?

O autorze:

Krzysztof Karcz – nauczyciel etyki, filozofii, wiedzy o społeczeństwie i edukacji dla bezpieczeństwa. Założyciel największego wirtualnego pokoju nauczycielskiego - grupy „Nauczyciele filozofii i etyki” oraz fanpage'a „Uczę filozofować”. Współautor książki „Filozofuj z dziećmi 2”, popularyzator filozofii, filozofowania oraz nowoczesnych metod nauczania.

Załącznik 1

Grupa 1

Dlaczego, Waszym zdaniem, Broniek Budny zasługuje na karę? Podajcie kilka argumentów.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Grupa 2

Dlaczego, Waszym zdaniem, Broniek Budny nie zasługuje na karę? Podajcie kilka argumentów.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Opracowanie:

Zespół Edukacji Ferment Kolektiv

Redakcja:

Paulina Kulesza

Korekta:

Paulina Kulesza

Opracowanie graficzne:

Ewelina Garstka-Sońko